

Ministerie van Economische Zaken

> Retouradres Postbus 20401 2500 EK Den Haag

De Voorzitter van de Eerste Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 22
2513 AA 's-GRAVENHAGE

Ministerie van Economische Zaken

Bezoekadres

Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres

Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Factuuradres

Postbus 16180
2500 BD Den Haag

Overheidsidentificatienr

00000001003214369000

T 070 379 8911 (algemeen)
www.rijksoverheid.nl/ez

Ons kenmerk

EZ / 15046276

Datum 13 juli 2015
Betreft Reactie op de AWTI rapporten 'Diensten Waarderen' en 'De kracht van sociale innovatie'

Geachte Voorzitter,

Hierbij stuur ik u, mede namens de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), de gecombineerde reactie op de adviezen 'Diensten Waarderen' en 'De Kracht van Sociale Innovatie' van de Adviesraad voor Wetenschap, Technologie, en Innovatie (AWTI). Hiermee geef ik invulling aan mijn toezegging om uw Kamer te informeren over de gedachten van de regering over sociale innovatie¹.

Inleiding

In mei 2012 hebben de ministeries van Economische Zaken (EZ) en OCW de AWTI om advies gevraagd over de onderwerpen diensteninnovatie en sociale innovatie. De hoofdvraag van de adviesaanvraag diensteninnovatie luidt: "Zijn er redenen - en zo ja welke - voor de overheid om aandacht te besteden aan diensteninnovatie en waar zou het beleid zich dan op moeten richten?" Na het stopzetten van de Innovatieprogramma's² in 2011 waarvan er één specifiek gericht was op Diensten en ICT³ was de behoefte ontstaan om na te gaan welke redenen en mogelijkheden er voor de overheid zijn om innovatie in de diensten verder te stimuleren. De hoofdvraag van de adviesaanvraag sociale innovatie luidt: "Hoe kan maatschappelijke en sociale innovatie in Nederland bijdragen aan duurzame oplossingen voor grote maatschappelijke uitdagingen? En is er een rol voor de nationale overheid in het bevorderen van maatschappelijke en sociale innovatie?" Deze vraag werd mede ingegeven door het feit dat bedrijven steeds meer inzien dat succesvolle innovatie niet uitsluitend technologisch is, maar sterk afhankelijk van sociale acceptatie en maatschappelijk draagvlak.

Ik heb met mijn reactie op het eerste advies 'Diensten Waarderen'⁴ gewacht op de publicatie van het tweede advies 'De Kracht van Sociale Innovatie'⁵ om in mijn reactie alle door de AWTI opgebrachte aspecten van niet-technologische innovatie tegelijk te kunnen behandelen.

¹ Beleidsdebat over innovatie d.d. 18 maart 2014

² Brief tweede supplettoire begroting 16-12-2011.

³ Innovatieprogramma SII: service innovation and ICT.

⁴ Diensten Waarderen, advies 79 van de AWTI, gepubliceerd 6 mei 2013.

⁵ De Kracht van Sociale Innovatie, advies 84 van de AWTI, gepubliceerd 31 januari 2014.

De AWTI dringt in beide adviezen aan op verbreding van het gangbare begrip van innovatie door te stellen dat wetenschap en technologie weliswaar noodzakelijke voorwaarden voor innovatie zijn, maar dat deze onvoldoende zijn voor het realiseren van toegevoegde waarde in de gehele waardeketen. Nederland kan succesvoller worden in het omzetten van onderzoek en kennis in innovatieve vindingen (valorisatie) wanneer technologische innovatie nadrukkelijker gekoppeld wordt aan diensten- en sociale innovatie. Ik ga hier verder op in onder Hoofdaanbeveling 1 van het advies 'Diensten Waarderen' en de tweede aanbeveling van het advies 'De kracht van sociale innovatie'.

Leeswijzer

Deze reactie is als volgt opgebouwd: in paragrafen 1 en 2 beschrijf ik per uitgebracht advies de samenvatting, algemene appreciatie en de reacties op de specifieke aanbevelingen. Ik besluit in paragraaf 3 met enkele vervolgacties en algemene opmerkingen.

1. Het advies 'Diensten Waarderen'

1.1 Belangrijkste conclusies en aanbevelingen van het advies.

Kern van het advies is dat het niet zinvol is onderscheid te blijven maken tussen verschillende soorten innovatie. Product-, diensten-, technologische of niet-technologische innovatie gaan in toenemende mate op in een innovatieproces gericht op waardecreatie in de gehele (waarde)keten. Het traditionele onderscheid tussen producten (goederen) en diensten vervaagt en er treedt een symbiose op tussen deze twee uitersten. De gebruiker van het product of afnemer van de dienst wil een oplossing ongeacht of zijn probleem fysiek (tastbaar) of virtueel (niet-tastbaar) is.

In dit veranderende innovatieproces zijn alle vormen van innovatie belangrijk omdat ze elkaar (kunnen) versterken. Slechts 16% van de bedrijven innoveert nog via de klassieke definitie met alleen technologische product- of proces-innovaties (het klassieke en lineaire innovatiemodel). De meeste bedrijven combineren technische met niet-technologische innovatie, wat een belangrijke bijdrage aan de productiviteitsgroei verklaart.⁶ In de kabinetsreactie op de beleidsdoorlichting op het Bedrijvenbeleid ben ik hier onlangs nader op ingegaan.⁷

Hoofdaanbeveling 1: herijk de interventielogica van het innovatiebeleid

De AWTI pleit er voor om het denkkader achter het innovatiebeleid te verbreden: alleen aandacht voor vraagsturing van wetenschappelijk onderzoek en technologische innovatie is onvoldoende, de overheid moet ook 'diensten waarderen'. De AWTI adviseert om in het beleid meer rekening te houden met dit

---

⁶ Monitor Bedrijvenbeleid 2014 pag. 25-26, bijlage bij de Voortgangsrapportage bedrijvenbeleid 2014, EZ, 9 oktober 2013, Kamerstukken II 2014-2015 32 637 nr. 151.

⁷ kabinetsreactie op de beleidsdoorlichting van het Bedrijvenbeleid: begrotingsartikelen 12 en 13, Ministerie van EZ nr. 15054950, 13 mei 2015, pagina 24.

verdwijnende onderscheid tussen de soorten innovatie en ze in samenhang te bezien. De AWTI pleit er voor om het denkkader achter het innovatiebeleid te verbreden: het gaat om combinaties van technologische en niet-technologische innovatie. Waardecreatie in de gehele keten moet het nieuwe uitgangspunt worden. Een betere integratie van alfa-, bèta- en gammavaardigheden moet deze nieuwe filosofie ondersteunen. Multidisciplinariteit is belangrijk (zie ook aanbeveling 4 in paragraaf 2.3).

De AWTI onderkent wel dat de aanbeveling om het innovatiebeleid te herijken meer iets is van de langere termijn en doet daarom ook een aantal concrete aanbevelingen om op de korte termijn een aantal gerichte verbeteringen door te voeren.

1.2 Algemene appreciatie van het advies.

Het advies benadrukt dat het naast de kwantiteit ook om de kwaliteit van innovatie gaat en aldus vormt het een welkome bijdrage voor de beleidsontwikkeling op het terrein van innovatie. Dit AWTI-advies sluit inhoudelijk goed aan bij een reeks van adviezen die de afgelopen jaren in binnen- en buitenland over dit onderwerp zijn verschenen.⁸ In Nederland hebben de drie universiteiten (UvA, VU en UU) gezamenlijk onderzoek naar diensteninnovatie in Nederland gedaan en in de SMO-reeks gepubliceerd⁹.

Hoewel ik van mening ben dat continuïteit in het ingezette innovatiebeleid op dit moment voorrang geniet boven een gehele herijking, zal ik bezien wat de mogelijkheden zijn van de door de AWTI voorgestelde verbreding van het innovatiebegrip. De onderliggende boodschap van de AWTI is om (diensten)innovatie(s) in de economie beter zichtbaar te maken en hierdoor het belang ervan te laten zien.

Voor het stimuleren van technologische innovatie hanteren overheden doorgaans een ander instrumentarium dan voor het bevorderen van niet-technologische innovatie. Bij technologische innovatie ligt het zwaartepunt bij het verminderen van marktfalen in verband met positieve externe (kennis)effecten (bijvoorbeeld van R&D), bij niet-technologische innovatie treden coördinatie- en kennisuitwisselingsproblemen op de voorgrond. De rol van de overheid is hierop toegespitst: bijvoorbeeld via financiële R&D-stimulering in geval van technologische innovatie en via instrumenten gericht op bewustwording, netwerkvorming, het organiseren van adequate leerarrangementen en kennisverspreiding in geval van niet-technologische innovatie.

---

⁸ Voorbeelden van deze adviezen en publicaties zijn:

- EPISIS Final Report: Policy Recommendations to support Service Innovation, Pro Inno paper No. 20, Brussel, 2012, ISSN 1830-7752.

- Transformative Power of Service Innovation, Call for Action on New Policy Framework, Luxemburg, 2013.

- Policy report on Service R&D and Innovation, OECD, Parijs, 2012.

⁹ Open Diensteninnovatie in Nederland, Hoe bedrijven gezamenlijk nieuwe diensten realiseren, Stichting Maatschappij en Ondernemen (SMO) in samenwerking met UvA, VU en UU, 2012, ISBN 978 90 6962 241 5.

Innovaties in de diensten kunnen leiden tot systemische veranderingen, bijvoorbeeld in de aanpak van maatschappelijke opgaven op regionale schaal. We noemen dit de zogenaamde 'transformative power' van diensteninnovatie.¹⁰ Het duidelijkst wordt deze veranderkracht zichtbaar door het onder invloed van ICT ontstaan van nieuwe business modellen op wereldschaal, zoals Uber, AirBnB, Netflix en Spotify.

Ik ben daarom met de AWTI van mening dat bewustwording over de mogelijkheden van diensteninnovatie noodzakelijk is voor een verdere versterking en intensivering van de totale innovatie- en vernieuwingskracht van de Nederlandse economie.

In het traject "Ruimte voor vernieuwing door toekomstbestendige wet- en regelgeving", dat is opgestart naar aanleiding van de toezegging aan D66 tijdens de EZ-begrotingsbehandeling¹¹ om innovatiebelemmerende wet- en regelgeving te inventariseren en waar mogelijk op te lossen, zet het kabinet zich in om wet- en regelgeving toekomstbestendiger te maken en zo meer ruimte te creëren voor innovatie en vernieuwing, waaronder digitale platforms en nieuwe business modellen.

1.3 Specifiek per aanbeveling.

Hoofdaanbeveling 2: "Voer direct gerichte verbeteringen door"

*** *Investeer in onderzoek en onderwijs over diensteninnovatie***

Start een multidisciplinair onderzoeksprogramma rond diensteninnovatie om de kennisinfrastructuur in Nederland rond diensteninnovatie te versterken én te bundelen.

Ik ben op dit moment geen voorstander van een separaat programma gericht op diensteninnovatie. De door de AWTI genoemde kennisdomeinen komen al aan de orde binnen de onderzoeksprogramma's van de Topsector Creatieve Industrie. En zoals de AWTI ook zelf al zegt is een meer holistische aanpak van (diensten)innovatie te verkiezen. Ik ben wel van plan in een zogenaamd beleidsexperiment verschillende elementen van het AWTI-advies op het gebied van onderzoek te adresseren (Zie hiervoor ook paragraaf 3).

*** *Investeer in het organisatorisch vermogen van ondernemers***

Investeer in het verbeteren van het organisatorisch vermogen van ondernemers gericht op mkb'ers, met exportpotentieel, in alle sectoren (zowel maakindustrie als dienstensectoren). Treedt hier vooral 'verbindend' op: zowel dienstverleners met kennisleveranciers en -makelaars als dienstverleners onderling. Overweeg om op grote schaal coaching support in de vorm van groei- en innovatiekringen in te

¹⁰ Het European Service Innovation Center (ESIC) is door de Europese Commissie opgericht op deze 'transformative power' in regio's inzichtelijk en toepasbaar te maken. Zie http://ec.europa.eu/enterprise/initiatives/esic/index_en.htm

¹¹ Tweede Kamer, Handelingen II 2014-2015, vergadernummer 15.

zetten en benut hierbij de dienstverlening van Syntens.

Ik onderschrijf deze aanbeveling en zal me blijven inzetten op het verbeteren van het organisatorisch vermogen ten behoeve van innovatie van ambitieuze ondernemers in alle sectoren en moedig hen aan om deel te nemen aan lerende netwerken.¹² Ik bevorder investeringen in het sociaal kapitaal van ondernemers, zowel voor de uitbreiding van de eigen vaardigheden, als het beste halen uit medewerkers en het opereren in netwerken. Het zoeken naar nieuwe vormen van waardecreatie sluit hier heel goed op aan. Sociale innovaties op organisatie- en bedrijfsniveau spelen hierbij een belangrijke rol en hier ligt dan ook een directe verbinding met het andere advies van de AWTI: De Kracht van Sociale Innovatie (paragraaf 2).

Netwerken gericht op diensteninnovatie, zoals geïnitieerd door het Verbond van Verzekeraars (rond het InsuranceLab) en PWC (Connected Innovation Network), kunnen rekenen op mijn steun bij het leggen van verbindingen met topsectoren. De toegevoegde waarde van cross-overs tussen verschillende sectoren, het streven om met meer verschillende partijen aan kennisontwikkeling en innovatie te werken en het zoeken naar nieuwe vormen van waarde creatie spelen hierbij een belangrijke overweging (zie paragraaf 2 over het advies "Kracht van Sociale Innovatie").

* Stel een innovatiefonds beschikbaar voor maatschappelijke innovatieprojecten

De AWTI adviseert de overheid om te investeren in concrete innovatieprojecten die (1) een bijdrage leveren aan het oplossen van maatschappelijke problemen en (2) exportpotentieel hebben. Doe dit door een innovatiefonds beschikbaar te stellen voor innovatieprojecten van consortia die een pilot ontwikkelen van een nieuw product-dienst systeem ten behoeve van de oplossing van een maatschappelijk probleem.

Zoals in de Voortgangsrapportages Bedrijvenbeleid uit 2013 en 2014 beschreven is het beter verbinden van de topsectoren en maatschappelijke uitdagingen een prioriteit¹³. Dit sluit aan bij een ander waardevol AWTI-advies: 'Waarde creëren uit maatschappelijke uitdagingen'¹⁴. Samen met de collega's van andere departementen en de topsectoren heb ik verkend hoe deze verbinding beter tot stand kan worden gebracht. Het resultaat hiervan moet zichtbaar worden in de nieuwe Kennis- en Innovatieagenda's van de Topsectoren. Ik heb hiervoor niet direct een apart innovatiefonds ingesteld, maar juist door het koppelen van bestaande activiteiten en middelen is er in 2015 € 14,6 mln. beschikbaar gekomen voor TO2 brede samenwerkingsprojecten die bijdragen aan

---

¹² EZ, Ambitieuze Ondernemerschap, Een agenda voor start ups en groeiers, Kamerstukken II 2013-2014 31 311 nr. 104, 17 maart 2014.

¹³ Voortgangsrapportage bedrijvenbeleid 2013, EZ, 2 oktober 2013, Kamerstukken II 2013-2014 32 637 nr. 82. Voortgangsrapportage bedrijvenbeleid 2014, EZ, 9 oktober 2013, Kamerstukken II 2014-2015 32 637 nr. 151.

¹⁴ Waarde creëren uit maatschappelijke uitdagingen, advies 82 van de AWTI, gepubliceerd 21 oktober 2013.

maatschappelijke uitdagingen.¹⁵

* Versterk de rol van de overheid als inkoper van innovatieve diensten

De AWTI beveelt de overheid daarom aan om volop gebruik te maken van de mogelijkheden van innovatiegericht inkopen, en daarbij meer aandacht te geven aan innovatieve diensten of product-dienst systemen.

De overheid zet al volop in op innovatiegericht inkopen met het programma Inkoop Innovatie Urgent dat in 2012 is gestart. Een voortgangsrapportage over dit programma met als titel 'Innovatiegericht inkopen: innovaties versterken de inkoopkracht van de overheid' heeft de Tweede Kamer als bijlage bij Voortgangsrapportage 2013 van het Bedrijvenbeleid ontvangen¹⁶. Als onderdeel van dit beleid kijken overheden samen met grote bedrijven en organisaties hoe we onze netwerken en overheidsprojecten meer open kunnen stellen voor startups en de door hen ontwikkelde producten en diensten. Het denken in ketens is hierbij van groot belang.

* Blijf in Europa pleiten voor de voltooiing van de interne markt voor diensten

De AWTI adviseert de Nederlandse overheid om in Europa te blijven pleiten voor een grote interne markt voor (digitale) diensten in Europa.

De interne markt en het slechten van barrières blijft voor mij een continu aandachtspunt in de Europese context. Vandaar dat ik samen met mijn Zweedse collega Ewa Björling een open brief heb geschreven¹⁷ waarin wij het belang van een beter geïntegreerde markt voor diensten benadrukken. Op dit terrein is al veel gebeurd, maar ook nog de nodige winst te behalen door het wegnemen van belemmeringen. De lidstaten zelf hebben hier een belangrijke verantwoordelijkheid en voldoende mogelijkheden om de onderlinge coördinatie te verbeteren en zo de vruchten te plukken van de betere samenwerking de onderlinge coördinatie te verbeteren en de vruchten van een betere samenwerking tussen de lidstaten te kunnen plukken, heeft een groep gelijkgestemde lidstaten (Verenigd Koninkrijk, Zweden, Denemarken en Nederland) het 'Frontrunners'-initiatief opgezet. De groep wil het voortouw nemen en andere lidstaten inspireren om de nationale markten verder te liberaliseren en zo het functioneren van de handel binnen de Gemeenschap te versterken. De Frontrunners richten zich op verbeterde coördinatie, uitwisseling van beste praktijken en onderlinge stimulering om het economische potentieel in en tussen de deelnemende landen verder te ontwikkelen. Het doel is met behulp van deze beste praktijken nationale hervormingen te stimuleren in de hele Europese Unie.

---

¹⁵ Kamerstukken II 2014-2015, 32 637 nr. 146, brief over het gezamenlijk strategisch kader federatieve samenwerkingsverband Toegepaste Onderzoeks Organisaties (TO2).

¹⁶ Voortgangsrapportage bedrijvenbeleid, EZ, 2 oktober 2013, Kamerstukken II 2013-2014 32 637 nr. 82.

¹⁷ "Slechten grenzen voor dienstverlening levert Europese landen voordeel op van 300 mrd", Ewa Björling en Henk Kamp, Financieele Dagblad, 4 april 2014.

2 Het advies 'De Kracht van Sociale Innovatie'

2.1 Belangrijkste conclusies en aanbevelingen van het advies.

De AWTI beschouwt sociale innovatie als een verzamelnaam voor hedendaagse initiatieven van mensen en organisaties gericht op innovatieve oplossingen voormaatschappelijke vraagstukken. Sociale innovatie begint bij personen en organisaties die een maatschappelijk probleem zien en het plan opvatten er iets aan te doen. Dat kan uitgroeien tot een breed initiatief van diverse partijen en personen, denk aan burgers, ondernemers en wetenschappers. Het kan om lokale initiatieven gaan, maar ook om complexe samenwerkingsverbanden op nationaal of internationaal niveau.

De AWTI beschrijft in het advies hoe het beleid en het debat over sociale innovatie in Nederland in de achterliggende jaren grotendeels gericht is geweest op sociale innovatie in de zin van vernieuwingen van werkprocessen in organisaties. De AWTI vertaalt de in dit kader internationaal gebruikte begrippen *workplace innovation* of *innovative workplaces* als 'werkplaatsinnovatie' en stelt daarbij dat deze 'werkplaatsinnovatie' van groot belang is voor het bevorderen van de innovatiekracht, doelmatigheid en concurrentievermogen van bedrijven en organisaties. Het AWTI-advies geeft echter aan dat gelijkstellen van sociale innovatie aan 'werkplaatsinnovatie' er in Nederland voor zorgt dat andere verschijningsvormen nauwelijks beleidsaandacht krijgen.

De AWTI concludeert in dit advies dat sociale innovatie in de brede betekenis volop kansen biedt voor de Nederlandse maatschappij en economie. Er bestaan, ook in andere landen, hoge verwachtingen over de effecten van sociale innovatie, al zijn deze vooralsnog nog niet duidelijk genoeg in kaart gebracht. Wel is het evident volgens de AWTI dat sociale innovatie zorgt voor dynamiek, betrokkenheid, experimenteerdrijf, nieuwe vormen van ondernemersgedrag en innovatieve verdienmodellen. Het perspectief van sociale innovatie vormt dan ook een belangrijke aanvulling op het huidige politieke discours over de doe-democratie en de participatiesamenleving. Sociale innovatie verwijst volgens de AWTI naar participatievormen die tot op heden onderbelicht blijven in dit debat: innovatieve en creatieve vormen van maatschappelijk initiatief.

De AWTI adviseert de overheid om een actieve rol te vervullen inzake sociale innovatie om zodoende de waarde ervan voor de maatschappij beter te kunnen vaststellen en benutten, waarbij de rijksoverheid een rol kan aannemen van kennisverzameling en -deling over werkwijzen, succesfactoren en effectmeting van sociale innovatie.

Volgens de AWTI richt Nederlands overheidsbeleid zich al decennialang op het bieden van ruimte voor maatschappelijk initiatief, op het regelen van zaken via 'de polder'. Het ontbreekt volgens de AWTI echter nog aan aandacht voor sociale innovatie in de brede Europese betekenis van het woord. Ook is er geen integrale inbedding van sociale innovatie in het innovatie- en kennisbeleid.

2.2 Algemene appreciatie van het advies.

Het kabinet heeft de afgelopen jaren veel aandacht gegeven aan maatschappelijke vernieuwingsprocessen, inclusief nieuwe en innovatieve oplossingen die worden aangedragen door het maatschappelijk middenveld, betrokken burgers, sociale ondernemers etc. Maatschappelijke vraagstukken zijn ook een belangrijk onderdeel van het onderzoek- en innovatiebeleid, mede in het kader van de Europese onderzoeks- en innovatieprogramma's.

In de kern gaat het bij sociale innovatie om de inbreng van mensen in het kader van vernieuwings- en veranderprocessen, een principe dat kan worden toegepast op verschillende niveaus. Op het niveau van het individu heeft sociale innovatie impact op duurzame inzetbaarheid, flexibiliteit en mobiliteit. Op het niveau van organisaties heeft sociale innovatie impact op manieren van werken en optimale ontwikkeling en inzet van talenten door nieuwe vormen van leiderschap en organisatie van het werk. Op maatschappelijk niveau vertaalt sociale innovatie zich onder andere door in nieuwe verdienmodellen en nieuwe vormen van samenwerking tussen burgers, bedrijven, kennisinstellingen en overheden. Volgens Van Hoorn beïnvloedt sociale innovatie via bijvoorbeeld de autonomie van werknemers die doorwerkt via nationale instituties, ook de economische prestaties op macroniveau, ook al blijft de vraag of er ook daadwerkelijk sprake is van marktfalen, bestaan.¹⁸

Op het niveau van bedrijven en organisaties kan nog extra beleidsaandacht gegeven worden aan sociale innovaties (ofwel werkplaatsinnovaties). De voorsprong in kennis en ervaring die Nederland heeft op dit terrein, zal ook bijdragen aan de versterking van sociale innovatie op maatschappelijk niveau. Om te bezien welke maatregelen geschikt zijn, wordt dit onderdeel van een beleidsexperiment (zie paragraaf 3).

2.3 Specifiek per aanbeveling.

*** *Werk aan een infrastructuur voor sociale innovatie***

Bouw landelijke platforms rond een aantal geagendeerde maatschappelijke uitdagingen, doe dit vanuit al bestaande particuliere initiatieven en organisaties en op PPS basis.

Ik onderschrijf het belang van het bouwen aan een dergelijke infrastructuur. Het kabinet heeft dan ook een oproep gedaan aan bedrijven, kennisinstututen en consortia om baanbrekende projecten aan te melden voor Nationaal Icoon 2014. Het gaat om projecten met wereldwijde innovatieve uitstraling en economische impact, die zijn gericht op de oplossing van maatschappelijke problemen.

---

¹⁸ Sociale innovatie en de concurrentiekracht van sectoren, A. van Hoorn, ESB, 29 januari 2015, blz. 42-45.

Het kabinet zet ook in op een sterkere verbinding tussen de topsectoren en de maatschappelijke uitdagingen die in het Europese onderzoeks- en innovatieagenda Horizon 2020 centraal staan. Zo vormen de maatschappelijke uitdagingen een leidraad voor de onderzoeks- en innovatieagenda's van de topsectoren. Dit geldt met name voor de komende periode 2016-2019, waarbij tevens meer aandacht komt voor sector overstijgende en multidisciplinaire vraagstukken die door verschillende topsectoren en wetenschappelijke en toegepaste disciplines gezamenlijk moeten worden opgepakt. In de afgelopen periode is duidelijk geworden dat deze samenwerking meer dan ooit nodig is.

Tot slot is in de Wetenschapsvisie 2025¹⁹ de ambitie neergelegd om de wetenschap meer te verbinden met de maatschappij (en het bedrijfsleven). In de Wetenschapsvisie is aangekondigd dat er in aanvulling op de topsectoren in de nationale Wetenschapsagenda wordt gekozen voor een aantal maatschappelijke thema's en wetenschappelijke topgebieden waarop Nederland wil excelleren.

* *Streef naar verruiming van het innovatiebeleid tot buiten het bedrijvenbeleid*

Doordenk het innovatiebeleid vanuit het idee dat ook innoverende actoren buiten bedrijven een doelgroep ervan zouden moeten zijn, denk aan belastingaftrek voor personen en organisaties die sociaal innoveren en een stimuleringsmaatregel voor samengestelde netwerken.

Het kabinet heeft op dit moment nog geen specifieke stimuleringsmaatregelen voor personen en organisaties die sociaal innoveren, aangezien het nog niet duidelijk is in hoeverre er een rol ligt voor de overheid. Ik ga dit onderzoeken via een beleidsexperiment (zie paragraaf 3). Bij nieuwe vormen van samenwerking gaat het vooral om het zoeken naar een gemeenschappelijke taal en gezamenlijke doelen, zoals onder andere sinds begin 2013 gebeurt in het programma 'DuurzaamDoor, sociale innovatie voor een duurzame economie', waarvan de basisprincipes zijn: coalitie, co-creatie en cofinanciering. Het gaat om leerprocessen in brede zin, waarbij Ondernemers, Overheden, Onderzoek, Onderwijs en (burger)Organisaties, werken aan duurzame praktijken in wisselende samenstellingen.

* *Stem intussen het bestaande bedrijvenbeleid af op sociale innovatie*

Maak hiertoe in het topsectorenbeleid ruimte voor samenwerking met andere dan kennisinstellingen. Zoek manieren om innovatieprojecten met elementen van sociale innovatie die al passen in het bestaande beleid voorrang te geven bij het verlenen van steun. Zoek expliciete prikkels die cross-over projecten tussen topsectoren stimuleren.

Aan sociale innovatie wordt binnen de topsectoren gewerkt door middel van de Kennis- en Innovatieagenda's. Voor de creatieve industrie, één van de negen topsectoren, staan hefboomeffecten die voortkomen uit samenwerking tussen

---

¹⁹ Kamerstukken II, 2014-2015, 29 338, nr. 141.

verschillende sectoren zelfs centraal in haar innovatiebeleid²⁰. Ook andere topsectoren worden aangemoedigd samen te werken, zowel onderling als met andere partijen dan bedrijven en kennisinstellingen.

De topsector Energie heeft met het MVI-programma (Maatschappelijk Verantwoord Innoveren) van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en het STEM-programma (Samenwerking Topsector Energie en Maatschappij) concreet onderzoek gedaan naar de relatie tussentechnologie en acceptatie. Dat betreft zowel de acceptatie van overlast (windmolens in je achtertuin, stank van biomassacentrales, (schalie-)gaswinning) als de vermarkting van nieuwe technologieën (welke nieuwe technieken accepteert een consument). De volgende stap die gezet moet worden is innovaties vanaf het begin te programmeren rond behoeften van de gebruiker en het valideren van aannames in de propositie en het business model in plaats van ontwikkelde technologie vervolgens geaccepteerd proberen te krijgen. De LeanStartup-methode die momenteel gangbaar is bij veel accelerator en incubatorprogramma's, is hier een voorbeeld van. In een extreem korte doorlooptijd van enkele maanden innoveren startups, middelgrote, grote bedrijven en multinationals op een gestructureerde wijze volgens de methodologie van LeanStartup en Customer Development. Deze methode gaat uit van een ontwikkelproces van kleine en snelle herhalingen door middel van experimenten, testen en validaties in de markt.

Na dit ontwikkelproces wordt het product gebouwd en vervolgens gelanceerd. Hierdoor zijn bedrijven veel beter in staat sneller, goedkoper en beter te voldoen aan de behoefte van de markt. Door topsectoren en startups meer te verbinden kan een dergelijke aanpak ook binnen de topsectoren bredere bekendheid krijgen.

Als voorbeeld van innovatieve samenwerking met maatschappelijke organisaties en burgerinitiatieven noemt het AWTI-advies ook de Green Deals. De Green Dealaanpak werkt met name goed in trajecten waarbij innovaties naar de markt worden gebracht. Juist in die fase stuiten innovatieve projecten vaak op allerlei belemmeringen. Samen met de partijen kijkt de Rijksoverheid naar oplossingen. Dat kan bijvoorbeeld zijn het bieden van experimenteerruimte, het aanpassen van wet- en regelgeving, het efficiënter inrichten van vergunningprocedures, het samenbrengen van partijen en het nemen van regie, het creëren van draagvlak en het leggen van verbindingen met het inkoopbeleid. De bedrijven die partij zijn in een Green Deal komen uit verschillende sectoren, deels ook uit de Topsectoren. Bedrijven uit de Topsectoren maken gebruik van de Green Deal-aanpak als aanvulling op R&D activiteiten in het verband van de Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's). In de Voortgangsrapportage en audit van de Green Deal aanpak²¹ wordt door partijen aangegeven dat de deal leidt tot nieuwe, minder gebruikelijke samenwerkingen met andere partners en initiatieven versnelt. Partijen waarderen bovendien dat zij een duidelijk aanspreekpunt krijgen bij de overheid. De werkwijze die wordt gehanteerd in de Green Deal-aanpak kan ook worden ingezet voor andere beleidscontexten dan

---

²⁰ Zie de publicaties "Cross-over Works #1 en #2", Federatie Dutch Creative Industries, Amsterdam, 2013/2014.

²¹ Kamerstukken II 2013-2014, 33 043, nr. 26, 15 november 2013.

groene groei, bijvoorbeeld voor de maatschappelijke uitdagingen uit Horizon 2020.

* Zorg voor kennisbeleid rond sociale innovatie

Zet sociale innovatie op de kennis- en innovatieagenda's die richting geven aan de onderzoeksplanning van de overheid. Moedig kennisinstellingen aan om kennis te ontwikkelen rond sociale innovatie en geef opdracht om het veld van sociale innovatie te monitoren als aanzet tot kennisontwikkeling.

Op verschillende plekken vindt er kennisopbouw over sociale innovatie plaats. Zo werkt TNO aan een nieuw (strategisch) meerjarenprogramma Sociale Innovatie en heeft NWO onderzoek programma's met aandacht voor sociale innovatie. In de afgelopen jaren is de samenwerking van TNO, NWO en (voormalig) Syntens versterkt. Het kabinet vindt het belangrijk dat er samenhang en kruisbestuiving tussen hun activiteiten ontstaat, opdat de kans op benutting van deze publiek gefinancierde kennis wordt vergroot. Daarom is ingezet op het creëren van een Roadmap Sociale Innovatie: Daarin is de expertise van TNO, NWO en de praktijkkennis van (voormalig) Syntens op dit onderwerp samengebracht en kan richting worden gegeven aan samenhangende nieuwe activiteiten in het domein van publiek gefinancierde stellingen die kennis voortbrengen over sociale informatie en die expertise en informatie kunnen brengen bij de doelgroepen.

* Geef voorrang aan multidisciplinair onderzoek

Steun partijen als VSNU, KNAW en NWO in vervolgstappen op weg naar een innovatieve werkwijze in de Nederlandse wetenschap.

Ook deze aanbeveling onderschrijf ik. NWO heeft reeds het initiatief genomen tot de ontwikkeling van een Sociale Infrastructuur Agenda (SIA). Met deze agenda bundelt zij samenhangend hoogwaardig onderzoek, gericht op het versterken en innoveren van het sociaal-maatschappelijke fundament van de Nederlandse economie. Met deze Agenda stimuleert NWO zodoende multidisciplinair onderzoek naar onder meer human capital, onderwijs, arbeidsmarkt, bestuur, woon-, leef en vestigingsklimaat en zet daarbij actief in op versterking van de internationale samenwerking in de sociale wetenschappen binnen en buiten Europa. Ook binnen de Topsectoren vindt in toenemende mate multidisciplinair onderzoek plaats, bijvoorbeeld in de Creatieve Industrie naar nieuwe business modellen.

In de Wetenschapsvisie 2025 is nadrukkelijk onderkend dat multidisciplinair onderzoek leidt tot verrassende nieuwe inzichten in de wetenschap. Voor het aanpakken van complexe maatschappelijke vraagstukken is het vermogen om te kunnen werken over discipline- en instellingsgrenzen heen essentieel. De betrokkenheid van maatschappelijke organisaties, bedrijven en ministeries bij de wetenschap leidt tot interessante wetenschappelijke vragen en vergroot de potentiële impact van het onderzoek. In de Wetenschapsvisie 2025 en ook in de NWO Strategie 2015-2018 is uitgebreid ingegaan op het verder ontwikkelen van multidisciplinair onderzoek en het vergroten van betrokkenheid van partijen bij de

wetenschap.

* Werk samen met andere landen

Met het VK maar ook bijvoorbeeld met België (Vlaanderen), waar onlangs de Sociale Innovatiefabriek van start ging, met als doel het opbouwen van een cultuur rond sociale innovatie.

Nederland vormt op Europees niveau de voorhoede op het terrein van sociale innovatie op organisatieniveau. Zo heeft een consortium onder leiding van TNO van de Europese Commissie de opdracht gekregen om een Europees leernetwerk (EUWIN) rond dit onderwerp op te zetten. Nederland kan op Europees niveau veel beschikbare kennis en ervaring inzetten en gebruik maken van onze voorsprong op dit terrein.

Sociale innovaties op maatschappelijk niveau vinden in Nederland in een geheel eigen en unieke beleidscontext plaats. Inspiratie uit andere landen is weliswaar welkom, maar eerder vergelijkend onderzoek naar beleidsmaatregelen ter stimulering van sociaal ondernemerschap in andere Europese landen heeft uitgewezen dat de context en cultuur onderling zozeer verschillen, dat het moeilijk blijkt te zijn om concrete beleidsmaatregelen over te nemen. Binnen zulke verschillende kaders geldt dit ook voor mogelijke samenwerking.

3. Tot slot

Ik ben met de AWTI van mening dat bewustwording over verschillende vormen van niet-technologische innovatie, zoals diensteninnovaties en sociale innovaties, noodzakelijk is voor een verdere versterking en intensivering van de totale innovatie- en vernieuwingskracht van de Nederlandse economie.

Aangezien niet-technologische vormen van innovatie, bijvoorbeeld in de aanpak van maatschappelijke opgaven, vaak sterk tot uiting komen via mkb-bedrijven die veelal op het regionale niveau opereren, kunnen de regio's een cruciale rol spelen in het succes van niet-technologische innovatie en het creëren van de gewenste bewustwording. Dit past binnen de Samenwerkingsagenda Rijk-Regio²², zoals regiobestuurders en ik die hebben ondertekend, en ik zie die agenda als een goed middel om de ondersteuning aan het (innovatieve) mkb te versterken. Daarin trekken rijk en regio samen op om goed functionerende, ondernemersvriendelijke ecosystemen te bouwen voor een sterke, innovatieve industrie in Nederland.

De volgende voorbeelden laten dit zien:

- Tilburg en omgeving presenteert zich als *sociale innovatieregio* onder de naam 'Midport',
- in Utrecht stimuleren provincie en gemeenten de ontwikkeling van *nieuwe diensten* door interactie tussen publieke en private partners via het platform CoLab Diensteninnovatie,
- de Europese Commissie focust met het Europees Service Innovation Centre (ESIC) op het regionale verandervermogen *om bestaande industriële*

---

²²Kamerstukken II 2014-2015, 29 697, nr. 18, 17 december 2014.

systemen te vernieuwen, onder andere in onze provincie Limburg door het verbinden van (industriële) zakelijke dienstverleners aan maatschappelijk uitdagingen.

Beleidsexperiment

Zoals ik heb aangekondigd in de kabinetsreactie op de beleidsdoorlichting van het Bedrijvenbeleid²³ zal ik samen met het bedrijfsleven door middel van een beleidsexperiment meer inzicht proberen te verschaffen in de knelpunten op het gebied van niet-technologische innovatie. Het beleidsexperiment zal verschillende elementen van de AWTI-adviezen adresseren en bezien waar eventuele overheidsbemoediging het meeste effect sorteert. Op deze manier kunnen we toetsen of het traditionele instrumentarium wel of niet optimaal is voor niet-technologische innovaties.

In het beleidsexperiment spelen ondernemersnetwerken die naar innovatie zoeken een belangrijke rol. Bestaande netwerken zoals die binnen de topsectoren en binnen *'smart industry'* zullen actief bij het beleidsexperiment worden betrokken.

Topsectoren

Diensteninnovatie en sociale innovatie (evenals andere vormen van niet-technologische innovatie) zullen we binnen de Topsectoren beter zichtbaar maken. Sociale innovatie heb ik al benoemd tot een dwarsdoorsnijdend thema in de Topsectorenaanpak. Sociale innovatie en *'workplace innovation'* hebben nauwe verwantschap met thema's als Smart Industry, intrapreneurship, ambitieus ondernemen en human capital agenda's. Gelet op de toenemende verwevenheid tussen industrie en diensten zijn ze onlosmakelijk onderdeel van innovatie en innovatiestrategieën, maar nog niet in alle Topsectoren even zichtbaar of evident onderdeel. Het genoemde beleidsexperiment zal ik daarom aan laten sluiten bij de topsectoren en de actieagenda *'smart industry'*²⁴ waarin diensteninnovatie een belangrijke rol speelt.

Overige activiteiten ter bevordering van de bewustwording van het belang van (sociale) innovatie voor groei en concurrentievermogen zal ik onverminderd voortzetten met specifieke nadruk op de topsectoren.

Tot besluit gaat mijn dank uit naar de Adviesraad voor Wetenschap, Technologie, en Innovatie voor de waardevolle bijdragen aan het meedenken over de niet-technologische aspecten van innovatie.

(w.g.) H.G.J. Kamp
Minister van Economische Zaken

²³ Kamerstukken II, 2014-2015, 30991, nr. 23, 13 mei 2015, pagina 24.

²⁴ Actieagenda Smart Industry, Kamerstukken II 2014-2015, 29 826 nr.63.